

Historická gramotnost - cíl historického vzdělávání pro 21. století

K ČEMU POTŘEBUJEME DĚJEPIS?

„Co se učíme v dějepise a proč?“ mohou se zeptat žáci, rodiče i veřejnost. Jak jim odpovíme? Běžně využíváme formulace ve stylu: „abychom se seznámili s důležitými historickými událostmi“, „abychom se učili kriticky myslet a nahlížet dějiny v souvislostech“, „abychom z žáků vychovali vzdělané občany“. Jsou to náročné cíle. Jejich největší problém pro každodenní praxi spočívá v tom, že jsou příliš obecné. Co v dějepise znamená myslet kriticky a v souvislostech? Projekt Dějepis+ nabízí cestu, jak tyto cíle konkrétně pojmenovat a postupně rozvíjet.

PROČ POTŘEBUJEME TEORETICKÝ MODEL HISTORICKÉ GRAMOTNOSTI?

Didaktická teorie nám umožňuje lépe přemýšlet nad cíli dějepisu a plánovat vzdělávací aktivity. Slouží také k evaluaci toho, zda jsme při práci se žáky úspěšní. Historická gramotnost je označení pro přístupy k výuce dějepisu, které se rozvíjejí v zahraničí v posledních dvou dekadách. Projekt Dějepis+ je vyvrcholením několik let trvajícího ověřování tohoto přístupu i v českém prostředí. Historická gramotnost nabízí jasnou odpověď na otázku, proč učíme dějepis.

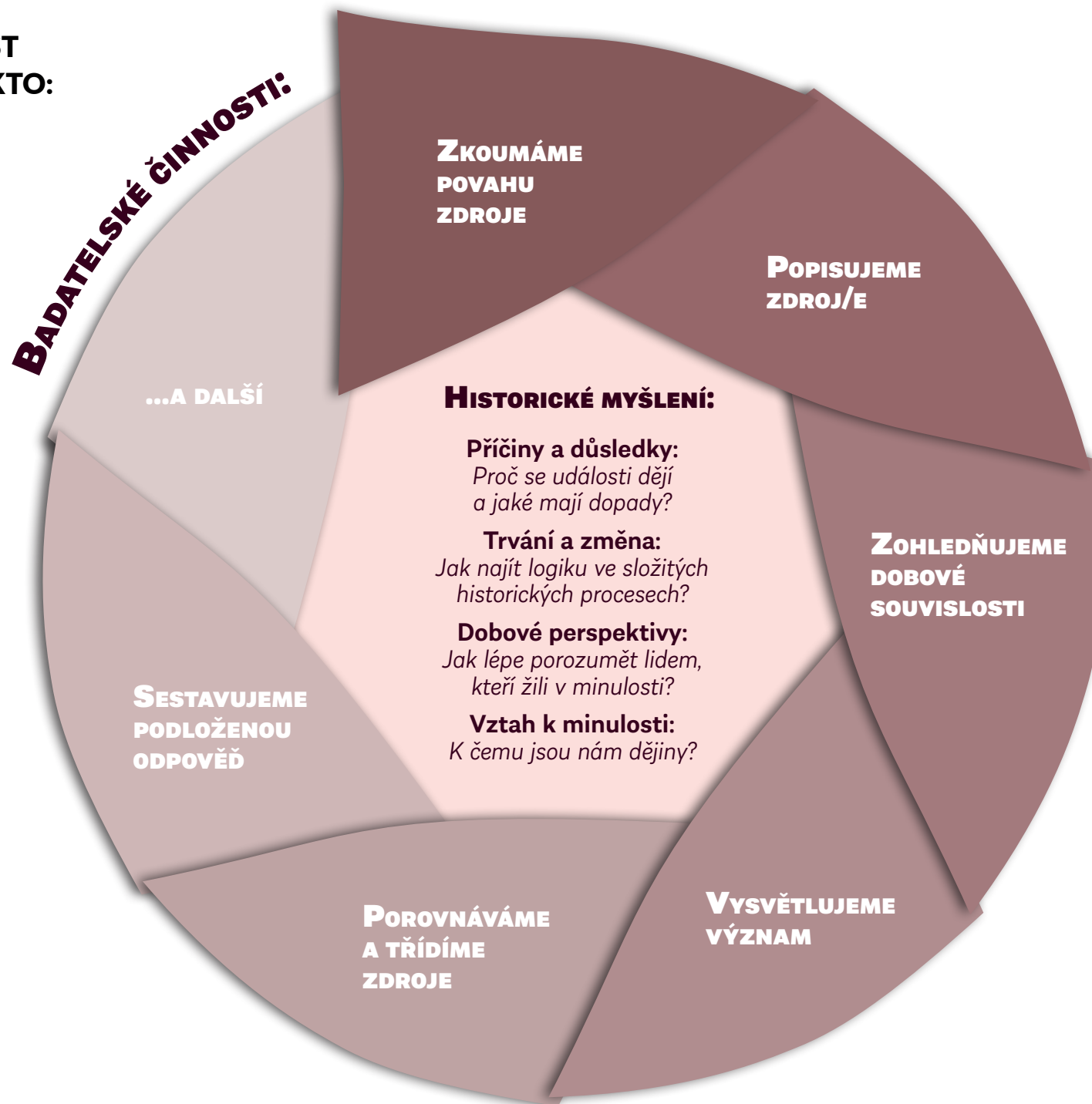
CO TVOŘÍ HISTORICKOU GRAMOTNOST?

Historická gramotnost předpokládá, že žáci a žákyně se neučí pouze znát historická fakta, ale aktivně minulost poznávají. Prostřednictvím vlastní práce s historickými prameny odpovídají na historické otázky a učí se přemýšlet podobně jako historikové a historičky. Cílem dějepisného vzdělávání je vysvětlit jim „pravidla hry“ při zacházení s historií mimo školu – v rodině, v širší komunitě, v médiích, v politice. Pomáháme jim vytvářet si poučenější názory a příběhy, než které by převzali z populární kultury či ze svého okolí. Budou pak lépe vybaveni pro to, aby četli, zpochybňovali (kladli si otázky) a hodnotili neznámé dokumenty a konfliktní názory vztahující se k vybraným událostem.

Historickou gramotnost chceme u žáků v projektu Dějepis+ rozvíjet ve dvou hlavních oblastech – v badatelských činnostech a v historickém myšlení. Vycházíme z teorie aplikace HistoryLab a badatelské učebnice nakladatelství Fraus, kterou jsme upravili pro potřeby projektu tak, aby pomáhala při konkrétních vzdělávacích situacích a potřebách.

- **Badatelské činnosti** představují základní způsoby práce se zdroji (historickými prameny), jejichž nácvik vede k osvojení badatelských dovedností. Podobně jako informatika učí programovat a biologie zkoumat vztahy v ekosystému, dějepis učí bádát a zkoumat zdroje s historickou tematikou.
- **Historické myšlení** si můžeme představit jako základní způsoby uvažování o minulosti. Pomáhají žákům utvářet a pochopit vztah jednotlivců i společnosti k minulosti, rozpoznávat příčiny a důsledky historických dějů, vnímat historii z dobové perspektivy aktérů, přemýšlet, proč nějaké děje trvají, přetrvávají a jakým způsobem dochází ke změně.

**HISTORICKOU GRAMOTNOST
SI MŮŽEME PŘEDSTAVIT TAKTO:**

HLAVNÍ BADATELSKÉ ČINNOSTI V DĚJEPISE A OTÁZKY, KTERÉ JE PROVÁZÍ:

BADATELSKÁ ČINNOST	POPIS BADATELSKÉ ČINNOSTI	JAKÉ OTÁZKY SI POKLÁDÁME
ZKOU MÁME POVAHU ZDROJE	Zkoumáme kdo, kdy a pro koho zdroj vytvořil. Zvažujeme okolnosti vzniku zdroje a nástroje (médiu i vyjadřovací prostředky), které jsou ve zdroji využity. Vyhodnocujeme, jakou roli to může hrát při posuzování informací ve zdroji.	<i>Kdo zdroj vytvořil? Kdy zdroj vznikl? Pro koho byl zdroj určen? Jaké postupy zvolil autor zdroje (jazyk, médium, žánr, doklady tvrzení)? S jakým záměrem autor zdroj vytvořil? Je zdroj spolehlivý? Proč je/není?</i>
POPISUJEME ZDROJ/E	Zaznamenáváme všechny důležité detaily a určujeme, které jsou klíčové pro porozumění významu zdroje.	<i>Jaké prvky zdroj obsahuje? Které z prvků jsou pro význam zdroje podstatné, které méně?</i>
ZOHLEDŇUJEME DOBOVÉ SOUVISLOSTI	Při vyvozování závěrů zohledňujeme, jak dobové okolnosti ovlivňují porozumění informacím obsaženým ve zdroji.	<i>V jaké době/situaci zdroj vznikl? Co to může znamenat pro jeho význam? Jak mohly okolnosti vzniku dokumentu ovlivnit jeho obsah?</i>
VYSVĚTLUJEME VÝZNAM	Rozvíjíme symbolické myšlení a přemýšlíme nad tím, co popsané prvky znamenají. Rozhodujeme, které z prvků přispějí ke zodpovězení otázky více, které méně, a jak.	<i>Jaký význam mohou mít klíčové prvky zdroje/zdrojů? Nakolik jsou tyto významy užitečné pro zodpovězení badatelské otázky?</i>
POROVNÁVÁME A TŘÍDÍME ZDROJE	Využíváme informace z různých zdrojů, hledáme shody a rozdíly, vybíráme informace, které poslouží k zodpovězení otázky.	<i>Jak se liší výpověď jednotlivých zdrojů? Které zdroje jsou spolehlivější, které méně? Které ze zdrojů jsou relevantnější pro zodpovězení badatelské otázky, které méně?</i>
SESTAVUJEME PODLOŽENOU ODPOVĚĎ	Vyvozujeme závěry na základě dostupných informací. Interpretujeme význam nejen prvků, ale událostí a jevů. Odpověď sestavujeme na dílčí či rámcovou badatelskou otázku a odkazujeme přitom na zdroje a svá předchozí zjištění o nich.	<i>Jaká je na základě mého dosavadního bádání odpověď na badatelskou otázku? Které poznatky využiji pro svou argumentaci, na jaké zdroje odkážu?</i>

DALŠÍ ČINNOSTI, KTERÉ ROZŠÍŘUJÍ MOŽNOSTI PRÁCE SE ŽÁKY V DĚJEPÍSE

BADATELSKÁ ČINNOST	POPIS BADATELSKÉ ČINNOSTI	JAKÉ OTÁZKY SI POKLÁDÁME
VYHLEDÁVÁME ZDROJE	Vyhledáváme různé historické zdroje, pomocí kterých můžeme odpovědět na položenou otázku.	<i>Jaké další zdroje mimo nabízených mi pomohou zodpovědět badatelskou otázku?</i>
TVOŘÍME	Vytváříme myšlenkové mapy, schémata, příběhy, vlastní popisky nebo další kreativní výstupy.	<i>Na jakých úvahách stavím své závěry? Jakou formou svá zjištění předám ostatním?</i>
FORMULUJEME A OVĚŘUJEME HYPOTÉZU	V prvních fázích bádání stanovujeme hypotézu, s dalšími zdroji a zjištěními ji následně prověřujeme a případně upravujeme. Míru nejistoty upravené hypotézy je vhodné ilustrovat výčtem otázek, které by bylo třeba ještě zodpovědět. Součástí může být i formulace vlastní badatelské otázky.	<i>Sestavil/a jsem hypotézu, kterou bude možné ověřit? Co bych k jejímu ověření potřeboval/a vědět? Jak se s novými informacemi má hypotéza změnit? Co bych potřeboval/a vědět, abych si byl/a jistější a lépe ověřil/a platnost své hypotézy?</i>

Poznámka k tabulce: Zatímco hlavní badatelské činnosti se do hodin běžně zapojují, další činnosti jsou časově i metodicky náročnější. Přesto se o jejich zapojení do hodin můžeme pokoušet.

HISTORICKÉ MYŠLENÍ:

PŘÍČINY A DŮSLEDKY: PROČ SE UDÁLOSTI DĚJÍ A JAKÉ MAJÍ DOPADY?

Každá změna je způsobována mnoha příčinami a ústí v mnoho důsledků. Příčiny i důsledky jsou krátkodobé i dlouhodobé, vzájemně propletené do složité sítě vztahů.

Příčiny, které způsobily konkrétní historickou událost, mají různou míru vlivu. Některé mohly být důležitější než jiné.

Historičtí aktéři nedokážou nikdy zcela odhadnout vliv podmínek, protichůdného jednání ani neočekávaných reakcí. Každé jednání tak může mít řadu nezamýšlených důsledků.

Žádná historická událost nebyla nevyhnutelná, stejně jako nejsou ani události budoucí. Stačilo by změnit jediný čin nebo podmínku jednání a událost by se byla bývala odehrála jinak.

Lidské jednání ovlivňují konkrétní podmínky, ale i dobové představy o minulosti a budoucnosti.

Porozumění příčinám a následkům nám umožňuje lépe plánovat budoucnost.

Do vztahů příčin a následků je zapojeno také životní prostředí.

DOBOVÉ PERSPEKTIVY: JAK LÉPE POROZUMĚT LIDEM, KTEŘÍ ŽILI V MINULOSTI?

Je nutné nejen zkoumat různé dobové úhly pohledy, ale také vysvětlit kritéria, na jejichž základě některé z nich zohledňujeme při našem výkladu minulosti.

Mezi pohledy na svět, ať už se týkají víry, hodnot či motivací, které utvářely názory lidí v minulosti a které je utvářejí dnes, leží celý oceán rozdílů.

Je třeba se vyvarovat anachronismu, tj. připisovat historickým aktérům soudobé představy. Obezřetné odkazy k univerzální lidské zkušenosti nám však zároveň pomáhají vytvořit si ke zkušenostem historických aktérů vlastní vztah.

Dobové perspektivy historických aktérů dokážeme lépe pochopit, když zvážíme jejich historický kontext.

Různí historičtí aktéři pohlíželi na události, jichž byli součástí, z rozdílných úhlů pohledu. Zkoumání těchto rozmanitých perspektiv je klíčem k porozumění historickým událostem.

TRVÁNÍ A ZMĚNA: JAK NAJÍT LOGIKU VE SLOŽITÝCH HISTORICKÝCH PROCESECH?

Uspořádání událostí může být dobrým začátkem pro pochopení jejich propojení.

Změna je proces, který vykazuje různý průběh i charakter pohybu. Body obratu jsou momenty, kdy se změni směr či tempo procesu.

Pokrok či úpadek jsou obecným hodnocením změn, které proběhly v určitém čase. Záleží na důsledcích těchto změn, neboť pokrok pro jedny může být úpadkem pro druhé.

VZTAH K MINULOSTI: K ČEMU JSOU NÁM DĚJINY?

K minulosti se vztahujeme vždy z našeho současného pohledu. V různých dobách a situacích jsou tak různé události a témata z minulosti považována za významné.

Každé pojednání o minulosti obsahuje skryté nebo otevřené hodnocení.

K minulosti se nevztahujeme jen jako jednotlivci, ale také jako společnosti. Slouží k tomu různé instituce, které k minulosti přistupují z různých důvodů a odlišnými způsoby.

Nelze dojít k definitivnímu pohledu na minulost. Součástí vztahování se k minulosti je kontroverze.

Minulost se neopakuje, ani nenabízí jednoduchá poučení. Zároveň na základě poznávání minulosti si můžeme lépe představit naši budoucnost.